

## **II. RÁKÓCZI FERENC ALAKJA A NÉMET SAJTÓBAN**

ÍRTA

**PUKÁNSZKY BÉLA**

Rákóczi alakja az egykorú német közvéleményben távolról sem jelenik meg az ábrázolásnak abban a sokféleségében és változatosságában, azzal a nagy szóbőségű és széles hangskálájú jellemzéssel, mint történelmünk más nagyjai, Hunyadi János, Zrínyi Miklós, Bethlen Gábor, vagy később, az uralkodó liberalizmus évtizedeiben Kossuth Lajos. A kép, amely e közvélemény megnyilatkozásaiból élénk tárul, voltaképpen egyhangú, szürke, s csak itt-ott emelkedik ki belőle egy-egy halovány, pasztellszerű színfolt.

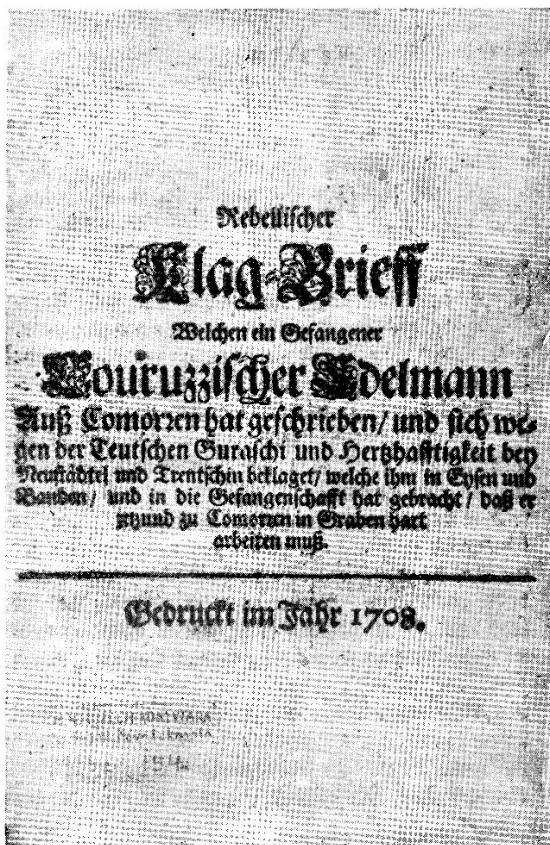
Ez a szintelen kép kétségkívül összefügg a német közvélemény érdeklődésének nagymérvű csökkenésével a magyar föld és nép sorsa iránt. Tudjuk, hogy a XVI. és XVII. században a hatalma teljében levő török ellen hősiiesen küzdő magyarság a legélénkebben foglalkoztatta a nyugati közvéleményt; a saját sorsáért aggódó németiség szemléletében ekkor bontakozik ki Magyarország mint a «német nemzet legközelebbi védőfala» («die nächste Vormauer der deutschen Nation»), s a franciák is ekkor ruházzák fel hazánkat, a «kereszténység védőbástyáját» történelmi öntudatának legerősebb érvényű titulussal.<sup>1</sup> Hasonló figyelmet szentelt a német közvélemény az erdélyi fejedelmek és a Habsburg-dinasztia között lefolyt küzdelmeknek is, amennyiben ezek — mint pl. Bethlen Gábor hadjáratai — saját sorsát is mozgató eseményekkel fonódtak össze.<sup>2</sup> A karlovinci béke után azonban az érdeklődés a reális politikai kapcsolatok lazulásával erősen ellanyhul s nem képes azt újból felkelteni II. Rákóczi Ferenc mozgalma sem. A figyelem súlypontja egyébként az 1701 óta folyó spanyol örökösödési háború felé fordult, melyben a császári fennhatóság alatt álló németiségen kívül a poroszok és szászok is jelentős erőket vetettek latba az egyesített francia-spanyol sereggel szemben, s ebben a háborúban Rákóczi — mint a lázadó Miksa Emánuel bajor választó távoli, inkább csak elméleti értékű fegyvertársa — csupán egy esztendeig, a höchstädti ütközetig szerepelhetett számbavehető külső politikai tényezőként. A Rákóczi-felkelés további lefolyása a német közvélemény túlnyomó része számára szükségképpen egyre közömbösebbé vált.

Az érdeklődés ellanyhulása a magyarság sorsa iránt az érdekkapcsolatok hiányán kívül azonban az európai világszemlélet mélyreható átalakulásából is természetesen következett. A barokk fantázia számára Magyarország főképp a XVII. században a nagy események és csodás látnivalók színtere volt. Az az élénk részvét, amely a reformáció századában hazánk iránt a török

hódításaival kapcsolatban megnyilvánult, csak fokozódott, s az erdélyi fejedelmek harcai, a protestánsok üldözései s a felszabadító háborúk győzelmei révén egyre sokoldalúbb lett. Rengeteg német kalandor, utazó, katona, tudós, prédikátor, kereskedő és diplomata fordul meg hazánkban s még több hazánkfia jár német földön, mindannyi természetes hírszerző és tudósító. Nincsen a német irodalomtörténetnek egyetlen korszaka sem, amely magyar vonatkozásokban olyan gazdag lenne, mint a XVII. század.<sup>3</sup> És ez a magyar vonatkozású irodalom — melynek tetőpontját az «Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus» (1683) jelzi — hasonlíthatatlanul fantasztikusabb, rikítóbb ferdítésekkel, színekkel állítja hazánkat a német közvélemény elé, mint a XVI. századi hasonló munkák. A szertelenségekbe röppenő barokk képzelet a magyar tájakban, eseményekben, alakokban jobb anyagot talált, mint a kalandregények hőseinek viszontagságaiban. A szabadjára eresztett fantázia uralma azonban a század vége felé erősen megtörik, a valóságnak józanabb szemlélete lép helyébe s ezzel egyidejűleg a barokk képzeletet tápláló tényezők is erősen átértékelődnek. A magyar kérdést is hűvösebben, «tudományosabban» kezelik a német írók; részvétük a magyarság sorsa iránt egyre inkább elhalványul, vagy éppen rideg közönybe, sőt gyűlöletbe csap át, amit Thököly és Rákóczi korát illetőleg a nálunk kialakult németellenes hangulat is lényegesen elősegít. Csupán a délnémet barokk dráma az, amely meleg rokonszenv hangjai helyett ugyan szintén egyre inkább az ellenszenv végletes megnyilatkozásainak ad teret, de mégis többé-kevésbé híven őrzi tovább a Magyarországról alkotott, fantasztikus elemekkel díszített hagyományos heroikus képet; igaz, hogy ennek a hagyománynak az életköre nemsokára alig terjed túl Bécs határain.

Azokban sem a magyar kérdésnek a politikai érdekkapcsolatok lazulásából vagy a világszemlélet megváltozásából adódó hátrányos átértékelése nem érteti meg teljesen a német felfogás alapján elének táruuló Rákóczi-kép egyoldalú színtelenségét. Ez az egyoldalúság elsősorban abból következik, hogy a közvéleményt formáló irodalmi eszközök, az újságlapok, jelentések, verses vagy prózai «hiteles» feljegyzések a Rákóczi-felkelésre vonatkozólag eredetüket, tárgyszemléletüket és célkitűzésüket tekintve lényegesen eltérnek a magyarság sorsával foglalkozó s a XVII. század végéig forgalomba került hasonló hírszolgálati eszközök nagy tömegétől. Az újságlapok, krónikás népelemek nagy részét a könyvnyomtatók üzleti leleménye dobta piacra, akiknek más céljuk nem volt, mint az, hogy mennél több olvasót szerezzenek s így mennél jobb üzletet csináljanak.<sup>4</sup> Nem fukarkodtak az önreklám rikító eszközeivel, hogy a nagy konkurenciával sikeresen megküzdjenek. Majd az újságlap igazmondását («wahrhaftige»), majd a hírszerzés gyorsaságát («eilfertige») hangoztatták, majd a közönség érzélgősségére, szórakozásvágyára vagy szenzációéhségére építették számításaikat s a hatékony figyelemkeltés érdekében bőbeszédű, nagyhangú címekkel kedveskedtek az olvasónak, de többnyire vigyáztak arra, hogy az újságlap vagy krónikás népének szerzője —

amennyiben nem érezte magát egy már megállapodott közhangulat tolmácsának — határozott ítéletet mondjon azokról a személyekről és eseményekről, amelyekről tudósításában megemlékezett. A Rákóczi-felkelésről szóló újságlapokban, röpiratokban és jelentésekben nyoma sincs ennek a tartózkodó ítéletmondásnak: az olvasó rendszeren már a címben erős ízelítőt kap a szitoknak, átoknak, becsmérlésnek és megvetésnek abból a gazdag kifejezőkészletéből, amellyel az újságlapok és tudósítások szerzői Rákóczit és a kurucmozgalom többi vezéreit illetik. Világos, hogy a Rákóczi-felkelésre vonatkozó egykorú újságlapok és tudósítások nem a könyvnyomtatók üzleti spekulációjának termékei, hanem központilag irányított tervszerű sajtóhadjárat fegyverei, s feladatuk az, hogy a központ célkitűzésének megfelelően következetesen ismételt érveléssel irányítsák a közvélemény hangulatát a kurucmozgalom ellen. Hogy pedig ennek a tervszerű sajtóhadjáratnak irányító központja Bécsben volt, azt a szerzők személyéből, a nyomtatás helyéből, vagy ezek híján a tartalomtól — a császár személyének, a császári hadvezérek és seregek győzelmeinek túlradó magasztalásából — kétségtelenül megállapíthatjuk. És ezzel a kitűnően szervezett, szüntelenül aktív «labanc»-sajtóval a kurucellenpropaganda nem tudott igazán versenyre kelni. Tudjuk, hogy Rákóczi újságja, a «Mercurius Veridicus ex Hungária» elsősorban a «nyomtatott német hazugságok» ellensúlyozására jelent meg, s ez a lap udvari és diplomáciai körökben valóban jó szolgálatokat tehetett, de semmikép nem volt alkalmas



A «Rebellischer Klag-Brief» címlapja.

arra, hogy a német nyelven olvasók széles tömegeit a kuruc mozgalom jogsultságáról, célkitűzéseiről, a fejedelem békekészségéről tájékoztassa. S ha tekintetbe vesszük, hogy a Rákóczi-felkelésről a hivatalos jelentéseket is beleszámítva összesen 37 egykorú németnyelvű alkalmi nyomtatványt ismerünk s ezek közül a semleges, vagy több-kevesebb valószínűséggel kuruc eredetűnek mondható — száraz, hivatalos természetű — tudósítások száma mindössze öt, akkor a kuruc sajtó szerepéről a német közvélemény kialakulásánál alig beszélhetünk. Bizonyos, hogy a Bécsből irányított sajtóhadjárat termékei nem a német közvélemény megnyilatkozásai, de a közvéleményt döntő módon irányították, mert nem szólalt meg velük szemben számottevő ellenvélemény, mint pl. Bethlen Gábor vagy II. Rákóczi György hadi és diplomáciai akciói alkalmával, s a Rákóczi-kép későbbi alakváltozatai a német szépirodalomban is azt mutatják, hogy a labanc-sajtó által teremtett közfelfogáson a politikai gondolkodás lényeges változása is csak kivételes esetben módosított.

A kép, amelyet a Bécsből irányított sajtó elénk tár, Rákóczit mindenekelőtt mint megrögzött, hajthatatlanul makacs lázadót («Ertz-Rebell») ábrázolja. A bécsi kormány nemcsak a Rákóczi ellen indított felség sértési pörben építette fel a vádat arra a szinte tudományos igényű elméletre, hogy Rákóczi vérségénél, származásánál, örökölt hajlamainál fogva rebellis, s így képtelen az alattvalói hűségre, képtelen arra, hogy bármilyen politikai közösségbe békésen beleilleszkedjék, hanem a széles tömegek megnyerésére szánt nyomtatványokban is ennek az elméletnek hatásos, nagy népszerűsége számítható alaptételével szállt harcba. Ebből a szempontból mond kemény ítéletet Rákóczi és a kuruc mozgalom fölött a hazai németnyelvű «labanc»-költészet néhány igénytelen alkotása is. Ritter György János soproni polgár az 1701—1719. történet eseményeket megörökítő kéziratos németnyelvű krónikájában részletesen foglalkozik Sopron 1705-ben lefolyt ostromával és megemlíti, hogy a soproniak között ez alkalommal számos kurucgúnyoló vers és ének volt elterjedve.<sup>5</sup> Legnagyobb részük elveszett ugyan, de a megmaradt néhány emlék is eléggé megvilágítja azt a naiv politikai gondolkodást, mely az alkalmi költőket ihlette. A Ritter krónikájában közölt egyetlen költemény ugyan elsősorban Vak Bottyánt szidalmazza, de főgondolata mégis a rebellió és császárhűség szembeállítására, s ennek megfelelően az ismeretlen versszerző Rákóczira, a «nyugtalan vérű, beteges becsvágytól fűtött lázadó-vezérre» hárítja a felelősséget a felkelésért. Ugyanez a gondolat fűti azt a —nyilván szintén soproni — költőt, akinek versét Miller Jakab Ferdinánd 1807-ben összeírt kéziratot köteté őrizte meg. A költemény jellemző címe: «Der Schelmen-Diebs-Rebellen schönes Lob».<sup>6</sup> Rákóczi — mondja a versszerző, aki politikai elmélkedéseit ugyancsak az 1705-i ostromhoz fűzi — «felfuvalkodott bolond», indulatainak rabja, aki telhetetlen nagyravágásában királyi trónra tör a helyett, hogy engedelmes alattvalója lenne a törvényes császárnak és királynak. Természetesen kíméletlen, mosdatlan kifejezésekkel támadja Vak

Bottyánt is, aki orvul támadta meg Sopront és pusztító szenvedélyében nem kímélt templomot, kórházat, iskolát sem. A hosszadalmas költemény végén a szerző bizakodva tekint a jövőbe: a kegyetlen, elbizakodott, gögös lázadók az ördögtől minden bizonnyal elveszik büntetésüket, míg a hűséges soproni polgárok ezután még fokozottabb mértékben részesülnek a törvényes császár kegyeiben. Sopron ostromáról a szorongatott város körültekintő, tudós polgármestere, Dobner Ferdinánd is megemlékezik.<sup>7</sup> Költeményében «Es lebe Österreich in Ewigkeit beglucket» — mint a címből is kitűnik — ugyan mindenekelőtt a dinasztiát dicsőíti s túlradó lelkesedéssel mond hálát azért, hogy sikerült a városról elhárítani a «kurucveszedelmet», de nem mulasztja el azt sem, hogy a barokk alkalmi költészet dagályos kifejezőkészségével a «fő-rebellis» és lázadó Rákóczi képét elrettentő példaképpen császárhű polgártársai elé vetítse. Ez a kép konvencionálissá lett torzításaival a szatmári béke után is feltűnik a magyarországi német labanc-költészetben: az újbányai levéltárban őrzött terjedelmes históriás ének szerzője<sup>8</sup> keményen megleckézteti Rákóczit, hogy engedett bűnös vére hajlamainak és lángbaborította az országot; Isten büntető kezétől minden jogtalanul szerzett hatalom és dicsőség semmivé omlik össze. Természetes, hogy a «rebellis» Rákóczi alakját még élesebben és rikítóban rajzolja meg az egykorú külföldi sajtó. Az olvasó már a röpiratok és újságlok címeiben is a «rebellis» jelző legkülönfélébb változatait és fokozatait kapja. Szinte novellisztikus keretbe foglalja a «rebellis» kurucvezér és a fennkölt lelkű császár alakjának szembeállítását egy 1706. január 15-én Bécsújhelyből keltezett levél.<sup>9</sup> A levélíró elbeszéli, hogy miként fogadta a császár a soproniak futárát, aki ezernyi veszedelem között vitt neki hírt a szorongatott város helyzetéről. A császár — olvassuk a levélben — éppen a templomból jött ki, amikor a futár térdet hajtva előtte átnyújtotta a soproniak üzenetét. Az uralkodó, mintegy negyedóráig szóhoz sem jutva a meghatottságtól, először buzdó imádságra intette hű soproni alattvalóit és megígérte, hogy maga is szüntelenül imdákozni fog értük, majd öt arannyal jutalmazva a futárt szolgálataért, biztató kegyes szavakkal elbocsátá őt. Az alattvalói lojalitás e dekoratív színpadi jelenetének leírása után a tudósító most haragjának és megvetésének egész hevével az «ördögi» Rákóczi ellen fordul, szembeállítva sötét alakját a császár istenfélő, kegyes és békeszerető személyével. Rákóczi szerinte nemcsak az «ősrebellis», — a már bevált indoklás itt sem marad el — hanem megkapja mindazon gyűlöletből fakadt jelzőket is, amelyekkel a XVI. és XVII. századi újságlok addig csak a török szultánt illették. Sopron ostromának egy másik egykorú krónikása<sup>10</sup> is megragadja az alkalmat arra, hogy — talán kevesebb szóval, de nem kevesebb torzítással — megrögzítse olvasóiban a születésénél fogva lázadó Rákóczi gyűlölt képét. És ez a kép újra vissza-visszatér, akár Rákóczi felségárulási perének jogosultságáról akarják az újságlok meggyőzni a közvéleményt, vagy Lehmann századosnak, a Bécsújhelyből való szökés elősegítő jenek kivégeztetését részletezik, akár Léva várának dicsőséges visszafoglalásáról

írnak, akár proklamációkat közölnek, amelyekben a császár közvetlenül vagy Esterházy Pál nádor útján felszólítja a magyarokat, hogy hagyjanak fel a forradalmi mozgalommal és térjenek vissza hűségére. A Kolozsvárra bevonuló császári sereg által akasztófa alatt elégetett diadalkapu leírása<sup>11</sup> különösen alkalmas a tudósítónak arra, hogy Rákóczi eredendő lázadó természetét bebizonyítsa. A diadalkapu körül elhelyezett öt aranyozott Rákóczi-szobor — Rákóczi Zsigmond, a két György s a két Ferenc szobra — az újságlap szerzője számára nem más, mint «rebellis-családfa», s természetes, hogy ennek a családnak itt megörökített legifjabb sarja őseinek minden lázadó hajlamát örökölvén, szerinte a legsúlyosabban vét a törvényes császár és király ellen. Bgy Kölnben megjelent terjedelmes röpirat<sup>12</sup> pedig Rákóczi ismert kiáltványához fűzött részletes kommentárjában a kuruc mozgalom fejének eredendő forradalmi hajlamait — a bécsi udvari körök gondolkodásához híven — az egész magyarságra nézve érvényesíti. Rákóczi a kommentár írója szerint csupán tipikus magyar: hiszen az egész magyar nemzet renyhe, élvhajhászó, hanyag, az ország igazgatásában rendetlen; Magyarországon mindenki csak azt teszi, ami tetszik, nem pedig azt, ami szükséges; ezért kell a magyarságnak szigorú vezetés, erős császári fegyelem. A kuruc felkelők szabadság-rajongása merő önámítás: ha komolyan, lelkiismeretesen gondolkodnak hazájuk sorsán, be kell látniok, hogy hathatósabb védelemben, helyesebb kormányzatban sehol sem részesülnek, csak a császár uralma alatt. Ház a gondolatsor hamar elvesztette szélesebb érvényességét, de szintén hatékonyan hozzájárult ahhoz, hogy Rákóczi mint az öncélú békétlenség, lázadás és háborúskodás szelleme maradt meg a német közvélemény jórészében. Ennek az állandósuló «rebellis»-alaknak egyik távolabbi származéka egy angol metszet, mely «Ragotzky Hungarian Bandit» felírással a kuruc felkelés fejét haramiavezérként, övében két pisztollyal, mordállyal félelmetesen felfegyverkezve ábrázolja mint a rend, béke és nyugalom valami örök esküdt ellenségét.<sup>13</sup> A «rebellis» Rákóczi-alak különféle változatai még egy évszázad múlva sem vesztek elevenőségükből. Van valami szimbolikus abban, hogy a bánáti származású Lenau, aki mint a német irodalom magyar divatjának leghatékonyabb szócsöve rögzítette meg újra Magyarország képét a német közvéleményben, az egyetlen «rebellis» jelzővel idézi fel Rákóczi alakját. Rákóczi mint «rebellis» tűnt fel az egykorú sajtóban a német közvélemény előtt s ettől az állandósult jelzőtől igazán máig sem tudott megszabadulni.

A vérségénél fogva forradalomra, lázadásra hajlamos kuruc-fejedelem képe mellett azonban az egykorú német sajtó egy másik alakot is elénk állít: a «pénzhamisító» Rákóczit, aki önzésében és kapzsiságában minden valódi értéket magának akarván megtartani értéktelen rézpénzzel fizeti híveit. Tudjuk, hogy a híres «libertás» a kuruc felkelés legnagyobb bajai közé tartozott s kibocsátása nem Rákóczi gondolata volt. A Bécsből irányított sajtónak viszont éppen olyan fontos volt, hogy a rézpénz iránt az ország határain belül és kívül bizalom ne támadjon, mint meggyőzni a közvéleményt arról, hogy a

Die  
Ungarische und Sevennesische  
**Unruhen/**

Worin  
Das durch seinen Gewissens-Zwang sich selbst  
verdamme / und den ETAT höchst-  
schädliche

**Absthum /**

Allen  
Absonderlich Christlichen Etats-Leuthen bey gegenwärti-  
gen wunderlichen Conjunctionen,

Zu ferner Erwegung vorgestellt wird /

Nebst  
Einen Anhang aus Hr. Puffendorffio/  
diese Materie betreffend.

von  
Einem um den  
Schaden Josephs Bekümmerten;



---

Edln/ bey Piere Marteau / 1705. 62n.



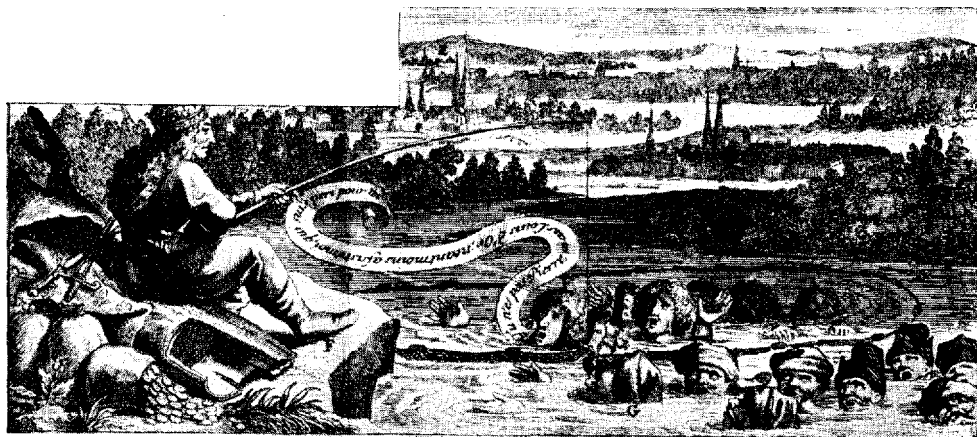
kuruc mozgalom lényegében Rákóczi örökölt forradalmi hajlamaiból fakadt. Ezért kapva-kapott az alkalmon, hogy a rézpénz kibocsátásával kapcsolatban újabb vádakat kovácsoljon a gyűlölt rebellis vezér ellen. Hogy a vádak hatásosak voltak, az a hazai labanc-költők verseiből is kitűnik. «Rákóczi. . . der eitel Kupfer Geld pro paupertate schlugt, Et libertate, doch das Geld in Beützl legt» — mondja az egyik ismeretlen soproni versszerző. Hasonló tartalmú versszakot szentel a libertásnak az újbányái labanc-költő is; de talán legvilágosabban Ritter György János krónikája szerkesztette meg azt a vádat, amellyel Rákóczit és a kuruc vezéreket illette a külföldi német sajtó: «so haben doch diesen Vortheil zu ihren sonderlichen Nutzen erdacht, und haben Kupfergeld schlagen lassen, und ihre Leuthe damit ausgezahlt, und Jedermann, wo sie schon zu gebiethen gehabt, hat selbiges auch von ihnen nehmen müssen: das Silber und Gold haben die Vornehmen für sich gespart und weggeführt.»<sup>14</sup> A külföldi labanc-sajtó leghatásosabb propaganda-terméke a libertás ellen egy kisebb plakátszerű nyomtatvány, mely a kuruc pénz két oldalának rézmetszetű képét ábrázolja alatta 16 soros magyarázó verssel.<sup>15</sup> Mit ér a hamis pénz — mondja az ismeretlen alkalmi poéta — hiszen a jogtalan kibocsátót, az «őrült rebellis» Rákóczit gyorsan eléri megérdemelt végzete. Hiába bitorolt királyi hatalmat, nemsokára bizonyára elkergetik, mert a törvény, mely a pénzhamisítókat szigorúan bünteti, nem üres szóbeszéd. A dicsőségesen feltámadó császári sas minden ellenségét kíméletlenül legyűri; lám, a bajor cinkostárs kénytelen volt visszahúzódni a Fekete-erdőbe, a pénzhamisító Rákóczira azonban jóval szomorúbb sors vár. Ennek a primitív, de gördülékeny ritmika ja folytán terjesztésre igen alkalmas versnek okoskodását fűzik tovább a libertás ellen hadakozó raffináltabb nyomtatványok is. Akuruc-labanc antagonizmust mintegy dramatizálja egy «rebellis» vitéznek s egy császári vértess lovasnak a Brück melletti mezőn 1705. február 16-án folyó költött szócsatája.<sup>16</sup> A 29 négy soros versszakból álló párbeszéd szerzőjeként megnevezett I. C. Megerle közelebbi kilétét nem sikerült megállapítanom. A Megerle-család igen sok tagja szerepelt ez időben mint író, köztük a legjelentékenyebb Ulrich Megerle, rendi és írói nevén Abraham a Santa Clara. A versszerző joggal nevezi a párbeszédet «Hitziges Zank-Gespräch»-nek. A szereplők közül egyik sem fukarkodik huszárosán zamatos, sőt helyenként még az alkalmi uj ságlapok durvaságokban bővelkedő szókinchéhez képest is túlságosan drasztikus kifejezésekkel, melyek ma már alig bírják el a nyomdafestéket. A hosszadalmas zöngeményben Rákóczi elsősorban mint csaló és szélhámos jelenik meg, aki kihasználja a népet, hogy hatalomra jusson, értéktelen rézpénzzel fizeti népét és katonáit, maga pedig jót mulatva együgyűségükön zsebre vágja az aranyat meg ezüstöt és tovább áll. Még raffináltabb terméke a külföldi labanc-sajtónak az a — eddig még könyvészeti szempontból is ismeretlen — költött levél, melyben egy Komáromban, labanc rabságban selymődő kuruc vitéz kesereg sorsán.<sup>17</sup> Természetes, hogy a fogoly kuruc mindenkéltől a cifrábnál cifrább káromkodások és szitkok árját zúdítja a labancokra,

akik boszorkányos ügyességgel legyőzték Trencsénél a «vitéz» és számbelileg is erősebb kuruc sereget. De szidalmi és átkozódásai nemcsak a labancok és vezérük, Heister generális ellen irányulnak; Rákóczi, a «sötét csaló» még keményebb leckében részesül. Elsősorban a libertást veti szemére: «Mindig a libertásért harcoltunk s most Rákóczi jóvoltából mégis fogságban sínylő-dünk. Ez bizony nincsen jól! Rákóczi alaposan becsap bennünket, komisz rézpénzzel fizet, s ha jön a német, vezérkarával együtt mint a nyúl gyáván megfutamodik.» A levél folytatásában a bűnbánó kuruc rab kizárólag Rákóczi ellen ontja egyre szenvedélyesebb kifakadásait: «Oh, Rákóczi! Hogy az ördög akárhová vigyen! Csak pusztítod és kizsákmányolod az országot s a mellett saját híveidet is becsapod. Istenemre mondom, ha kiszabadulok fogságomból, magam verem le fejedet, hiszen úgyszólván földhözragadt koldus lett belőlem. Társaimnak is megírtam, hogy valamennyien térjenek a felséges császár hűségére és kérjenek kegyelmet, hogy szegény hazánk újra élvezhesse a hosszú béke áldásait». Ez a levél-pamflet ügyes szerkezetével, tréfás kifejezésbeli túlzásaival erősen kiemelkedik az alkalmi labanc-sajtó, átlag-terméséből. Az ismeretlen levélíró a parodisztikus hatás fokozására a naiv módon halmozott nyelvi hibákat is kihasználta. 1708 után a libertás-motívum eltűnik az egykorú német újságlapokból; az addigi propaganda megtette hatását és az amúgyis elértéktelenedett kuruc pénzre kár volt már szót és betűt vesztegetni.

«Der jezige ungarische Aufruhr hat das Fundament in Frantzösischen Intrigen» — olvassuk a már említett 1704-ben megjelent kölni röpiratban. A kuruc fejedelem mint a francia király vazallusa, hatalmi aspirációinak akarat nélküli bábja, tehetetlen eszköze: ez az egykorú német sajtóban feltűnő Rákóczi-kép harmadik uralkodó változata. Ez a sajtó különös súlyt helyezett annak elhitétetésére, hogy a kuruc «rebellió» s az abból folyó minden baj és nyomorúság igazi oka és mozgatója a telhetetlen hatalomvágytól fűtött francia király s ezért a fantasztikus túlzás, ferdítés és torzítás minden eszközét megragadta, hogy Rákóczi mint XIV. Lajos fegyvertársa vagy inkább bérence kerüljön a német nyilvánosság elé. A labanc-sajtópropaganda számítása helyes volt: a francia királlyal és hatalmi törekvéseivel szemben ellenséges német közvéleményben aligha lehetett hatékonyabb módon ellenszenvet kelteni a kuruc mozgalom iránt, mint annak hangoztatásával, hogy a felkelők valtaképpen a «nagy ellenség» akaratának és utasításainak végrehajtói. A császári kegyelem a magyarok minden jogos sérelmét kész orvosolni, de francia konspirációk és intrikák ellen természetesen hatalmának teljes erejével lép fel. A felkelők szakítsanak meg minden kapcsolatot szövetségükkel, akkor semmi sem állja útját sz igazi kibékülésnek. Ezt a gondolatsort — melyet szabatosan megfogalmazva először az említett kölni röpiratban találunk meg — a központilag irányított egykorú német sajtó a legkülönfélébb hangnemben és színezésben viszi a nyilvánosság elé. Egy másik ismeretlen kölni tudósító terjedelmes szemlét tartva az európai államokban dúló háborúskodások fölött<sup>18</sup> 27 pontban foglalja össze merész képzeletből fakadó értesüléseit. Rákóczi

francia összeköttetéseiről. A hosszadalmas elmélkedésekben bővelkedő jelenítés szeszélyes összefüggéstelenségben majd a kuruc fejedelem elfogatásának regényes részleteivel kedveskedik az olvasónak, majd a lázadó Miksa Emánuel választófejedelemről rajzol visszataszító torzképet, majd a párizsi udvar és a szultán politikájának titkos cselszövéseit akarja felfedni, de főfeladatát mégis annak bebizonyításában látja, hogy Rákóczi a törvényes császár megrontására és a béke felborítására eladta magát a franciáknak. Népszerűbben, de jóval drasztikusabban ítélkezik ebben a vonatkozásban Rákóczi fölött a kuruc vitézzel a brucki mezőn civódó császári vértés lovas: Rákóczi csak a franciák fűtyülésére táncol és bolondítja maga után a népet. Bőségesen kitergeti a kuruc felkelés külpolitikai, elsősorban francia kapcsolatait a nagyszombati csatáról szóló egyik «reláció».<sup>19</sup> Hogy Rákóczi kizárólag a francia intrikák vak eszköze, azt az újságlap szerint legékebben a Nagyszombat mellett környezetében tartózkodó francia «miniszter» elfogatása bizonyítja. Scherer Lipót századosnak jutott a dicsőség, hogy Verville, a «rebellis» gyalogság közepén elhelyezkedett francia megbízottat foglyul ejtse. Verville mint ezredes nemcsak külön csapattestet vezetett, hanem reá bízta az egész gyalogság vezérletét is. A császári győzelem jeléül a francia megbízottat, Rákóczi bűnös szövetkezésének ezt az eleven bizonyítékát külön postakocsi vitte Bécsbe a császári Burgba. Legszemléletesebben mutatja be Rákóczit, mint a francia intrikák eszközt Johannes Benaglia rövid visszapillantása az 1704. esztendő eseményeire.<sup>20</sup> Szerző az előszó szerint régi milánói család sarja, mely immár 90 év óta híven szolgálja karddal és tollal a Habsburgokat. A röpirat érdekessége a mellékelt szimbolikus rézmetszet-csoport, amelynek egyik képe XIV. Lajost ábrázolja, amint egy tó partján ülve horgászik. A horgot éppen Rákóczi kapja be e szavakkal: «Ach wie süß und bitter bist du zu gleicher Zeit». A metszethez fűzött magyarázatban Benaglia egyébként felszólítja a jámbor olvasót, hogy ne csodálkozzék a röpiratban található furcsaságokon és gondoljon Rákóczinak I. Lipót ellen kiadott «istentelen és felelőtlen» írásaira, melyekre szintén válaszolni akart. A magyar kérdéssel azután a szemléhez csatolt három «diszkurzus»-ban foglalkozik a «jóindulatú patrióta» szemszögéből, de a bejelentett furcsaságokkal, sőt a joggal várt érdekességgel is adós marad. Rákócziról, a francia hatalomvágy cinkostársáról sötét és bőbeszédű jellemzést kapunk ugyan, de ez a jellemzés a szélsőséges jelzők ellenére sem emelkedik felül a konvencionális színvonalon, s a magyarokhoz intézett dorgálásban és intelemben is csak a már jól ismert elkoptatott érveléssel találkozunk. Általában az újságlapok bármennyire is igyekeznek a kuruc mozgalmat Rákóczi és XIV. Lajos személyes ügyének feltüntetni, a népies történet-felfogásnak azokkal a naiv gyönyörködtető példáival, melyeket a XVI. századi német török irodalomban pl. Zrínyi és a «török véreb» szembeállításában látunk, már sehohsem találkozunk. A XVIII. század első éveinek sajtója a magyar felkelés megítélésében is, mint egész világszemléletében, bizonyos józanságra, primitív «tudományosságra» törekszik.

A Rákóczi-kép hármas uralkodó változata hol elmosódottan, hol határozottabb körvonalakkal megvan azokban a nyomtatványokban is, melyek külön nem foglalkoznak a fejedelem személyével. Ezek beszámolnak a kuruc felkelés főbb hadi eseményeiről — a dunántúli és erdélyi harcokról, Székesfehérvár, Szigetvár és Érsekújvár visszafoglalásáról meg a nagyszombati csatáról, — de csaknem kizárólag az 1704. és 1705. esztendőök harcait ölelik fel, mert később a felkelés a német nyilvánosság számára katonai szempontból mindinkább elvesztette jelentőségét. Természetesen egyértelműen arra törekszenek, hogy a fényes császári győzelmekről mennél nagyszerűbb képet kapjon az olvasó. Általában nem tudnak betelni a csapatok vitézségének, a hadvezérek, Heister Siegbert, Rabutin, Herbeville és Pálffy János gróf kiválóságának és rátermettségének magasztalásával s az elesett és foglyul-



XIV. Lajos egy tó partján ülve horgászik.

ejtett kurucok számának hátborzongató megsokszorozásával. Az egyik «reláció» pl. a pudmerici ütközetről szólva ezernél többre teszi a kuruc halottak számát,<sup>21</sup> noha Herbeville a császári fővezér — aki pedig ugyancsak nem akarta jelentéktelennek feltüntetni haditettét — hivatalos jelentésében csak négyszáz halottat mutat ki. De nem hiányoznak komolyabb, tárgyilagosabb szándékú hangok sem. A Szigetvár felszabadításáról szóló reláció szerzője pl. bármennyire is örül a császári győzelmeknek, önkéntelen megdöbbenéssel jegyzi fel a rácok és horvátok kegyetlenkedéseit, akik «örültek módjára dühöngve» rosszabbak voltak a tatárnál is, mert nemcsak az egész «rebellis» férfinépet, hanem kilenc ártatlan kanonokot, több jezsuita és ferences atyát is kiméletlenül lemészároltak, asszonyokat, gyermekeket pedig rabságba hurcoltak.<sup>23</sup> De az emberi részvétnak ilyen és hasonló bátortalanul megszólaló hangjai szinte nyomtalanul eltűnnek a fenntartás nélkül hódolatot és elismerést zengő tudósítások mámoros magasztalásainak áradatában.

A bécsi irányító központtól távolabb álló, tárgyilagosabb szemléletre törekvő német sajtó — mely az egyoldalú labanc torzításokkal szemben jobban tekinthető a német közvélemény megnyilatkozásának — sem Rákóczi személyével, sem a háborús eseményekkel nem foglalkozik bővebben, inkább az előzmények és a belpolitikai háttér megvilágításával igyekszik a kuruc felkelést megértetni. E sajtó megnyilatkozásai közül elterjedtségét tekintve első helyen áll az osztrák történetírásban gyakran idézett híres «Ragotzische Kriegs-Flamme».<sup>24</sup> A terjedelmes röpirat szerzője szigorúan császárhű gondolkozású ugyan, de leplezetlenül kimondja, hogy a kuruc felkelés igazi előidézője a bécsi kormány által a török kiűzése után teremtett helyzet. Magyarországnak és Erdélynek — olvassuk a «Kriegsflamme» bevezetésében — inkább hátrányára volt a felszabadulás, mert megfosztották alkotmányától, szabadságától, a protestánsokat vallásuk szabad gyakorlatától, s a bécsi kormánykörök egyre céltudatosabban arra törekedtek, hogy az ország önálló államiságát megszüntessék. Az író öntudatos protestantizmusa, mely már e bevezetésében félreérthetetlenül kifejeződik, még erősebben kidomborodik Rákóczi kiáltványához fűzött magyarázatában; egyébként itt éppen úgy nem mond semmi újat, mint ahogyan szinte megjegyzés nélkül közli Rákóczi békejavaslatait vagy a felkelők sérelmeit. A franciák intrikái és a bajor választó lázadása fölött ugyanazzal a szigorúsággal ítélkezik, mint a labanc sajtó, bár felháborodásának és megvetésének kifejezésében jóval mértéktartóbb, Kollonics s az angol és holland követ békeközvetítő kísérleteiről azonban — tekintet nélkül a közvetítők politikai hovatartozására — egyforma elismeréssel emlékezik meg. Különösen a röpirat befejező elmélkedései mutatják írójuk őszinte törekvését, hogy függetlenítse magát a labanc sajtó konvencionális érvelésétől és hangjától: «Igazán itt az ideje annak, hogy a császári udvar és Rákóczi tisztességesen megegyezzenek egymással, de még jobb lett volna, ha a bécsi hivatalos körök megfelelő kormányzati intézkedésekkel elejét veszik a háborúskodásnak. Mert a veszedelmes háború napról napra tovább terjed és nő mint valami dühöngő és mindenfelől összecsapó árvíz, mely egész országokat eláraszt, ha nem szüntetik meg okait. A belső háborúskodások megvadítják az emberek egyébként szelíd és engedelmességre hajló lelkét s a bűn és kegyetlenkedés melegágyai. Rákóczi legénységének és a rebellis parasztnak pusztításai elég bizonyítékot adnak erre nézve; még a magyarországi és erdélyi nemességet is az a veszély fenyegeti, hogy a háborús szenvedély és féktelenkedés erősen megtizedeli sorait és minden jószágától megfosztja. Mert a csöcselék, mely minden zavarban felülkerekedik, vak ösztöneitől hajtva csak rabol és fosztogat s nem tesz különbséget császári és kuruc urak vagyona között.» Bizonyos, hogy a szerzőnek ezek az elmélkedései erősen magukon viselik a császárhű alattvaló és a rendi társadalom korlátainak örökkévalóságába vetett hit elfogultságának minden jellemző jegyét. Mégis, a «Kriegsflamme» írója jóval tovább és tisztábban lát, mint legtöbb kortársa: Rákóczi «rebellióján», «haszonlesésén» és a franciákkal való «konspirációján» túl meg-

látja a felkelés igazi rugóit: a bécsi kormánykörök elvakult magyargyűlöletét, telhetetlen abszolutizmusát és vétkes mulasztásait. Igaz, nem szabad elfelejtenünk, hogy a «Ragotzische Kriegsflamme» 1704 elején látott napvilágot, amikor a kuruc felkelés gyors terjedésének hatása alatt a bécsi hivatalos körök is komoly engedményekre hajlottak, hogy a magyar lázadás okait megszüntessék. Még behatóbban és nagyobb készültséggel törekszik a kuruc mozgalom megértésére egy «József kárán aggódó» patrióta, aki 1705-ben ugyancsak Kölnben adta ki terjedelmes tanulmányát «a magyar és franciaországi zavarokról.»<sup>24</sup> Persze ebben a tudós elmélkedésben is megtaláljuk az elfogultság, ferdtítés és torzítás mindazon jellemző vonásait, melyekből a labanc-sajtó közleményei összetevődnek, csak a gyűlölet célpontja tolódott el. A tanulmány voltaképpen hatalmas apparátussal készült vádirat a katolikus egyház lelkiismeretkényszere, főképp a jezsuiták «erőszakoskodásai» ellen, kiket az ismeretlen szerző elsősorban tesz felelőssé a Franciaországban és Magyarországon mutatkozó forradalmi kilengésekért. Kzt a vádat zavaros történetfilozófiai fejtegetésekkel, a görög, római klasszikusokból, az egyházatyákból vett idézetekkel és az exuláns prédikátorok szokásos érvelésével igyekszik alátámasztani. Rákóczival alig foglalkozik, hiszen célja csupán az, hogy a jezsuitáknak szerinte «szörnyű bűnlajstromát» kitergeesse. A jezsuiták a magyar gyűlölet szítói, a jog- és alkotmányellenes intézkedések szellemi mozgatói, a lelkiismereti és politikai szabadság üldözői, az ő vétkük tehát, hogy Magyarországon magasra csapott a felkelés lángja; Rákóczi és hívei csak jogos elkeseredettségükben ragadtak fegyvert elnyomók ellen s tartós béke csak akkor lesz, ha véget vetnek a jezsuiták uralmának. Végül a szerző Puffendorf, Grotius és Thomasius műveiből ragad ki szemelvényeket, melyekből egy új világ érkezését látja; ebben az új világban a józan ész, tiszta vallásosság és erkölcs uralkodik majd az Egyház sötét hatalmasságai helyett. A röpirat felépítését, érvelését és tendenciáját tekintve tehát meglehetősen távol áll a kuruc felkeléssel foglalkozó alkalmi sajtó szemléletétől s inkább az exuláns irodalomnak késői, a felvilágosodás eszmeáramlatától erősen érintett származéka. A nem labanc eredetű többi egykorú nyomtatvány a Rákócziról s a kuruc mozgalomról eddig vázolt kép szempontjából alig érdemel figyelmet. A legjelentékenyebb köztük <sup>25</sup> minden megjegyzés nélkül közli a svéd, dán és holland követeknek a protestánsok érdekében a császárhoz intézett emlékiratát, a Tokaj várának átadásáról és a szatmári békekötésről szóló jelentések pedig katonai rendelkezéseket sorolnak fel. Hasonló szűkszavúság és a száraz tény ékhez való ragaszkodás jellemzi a hihetőleg Rákóczi táborából származó néhány nyomtatványt is: sem a közvetítő tengeri hatalmakhoz intézett békepontok közlése, sem a vármegyék előterjesztése a jezsuiták ügyében, de még Rákóczi kiáltványa sem volt alkalmas arra, hogy az ellenséges sajtó által teremtett és egyre új anyaggal táplált közhangulatban igazán figyelmet keltsen. S mindössze ezek voltak azok az «istentelen és felelőtlen» írárok, melyeket Johannes Benaglia az említett metszethez írt magyarázatában Rákóczi szemére vethetett.

Az egykorú németnyelvű sajtóból élénk táruló Rákóczi-kép a «rebellis», haszonlesésből «pénzhamisító» és «francia intrikák» szolgálatában álló kuruc fejedelem hármass uralkodó változatával, gyűlöletből fakadt torzításaival és rosszhiszemű túlzásaival bizony sivár és lehangoló. S ezt a hatást nem enyhíti az a tudat sem, hogy ez a sajtó fegyver volt az ellenség kezében, melynek az irányító központ utasításai értelmében éppen úgy rombolnia kellett, mint a háború többi eszközének. A Rákóczira és a kuruc felkelésre vonatkozó újságlapok nem a közhangulat tolmácsai, hanem egy ellenséges léghő megteremtői és ébrentartói voltak. Igaz, hogy a németeknek e léghő kialakulásában nagyon csekély része volt, de a magyar kérdéssel szemben tanúsított közönyben nem érezte szükségét annak sem, hogy az egyoldalú bécsi propagandától függetlenül tájékozódják a kuruc mozgalom lényegéről.

A későbbi német szépirodalomban Rákóczi alakjának nagyjából hasonló sors jutott, mint történetünk többi kiemelkedő alakjának: közepes vagy jelentéktelen dráma- és regényírók terméketlen fantáziájának olcsó játékszerévé lett, a «romantikus» hős sablonos vonásaival felruházva került az olvasók elé s megint nyomtalanul el is tűnt a hozzá hasonlóan formált költői alakok hosszú sorában. A legjelentékenyebb Rákóczi alakjának költői feldolgozói közül Grillparzer, a nagy osztrák költő, aki Hormayr zsebkönyvének egy magyar tárgyú közleményétől inspirálva akarta Rákóczit egyik drámája középpontjába állítani. A dráma azonban terv maradt, s felépítésének vázolata jellemző ugyan Grillparzer dinasztikus történetfölfogására, de a kuruc mozgalom ellen harcoló egykorú sajtóban feltűnt Rákóczi-képen alig változtat. Grillparzer Rákóczi és Longueval viszonyából indul ki s a tervezet szerint megbotránkozik Longueval árulásán, de csak azért, mert ezzel hozzájárult ahhoz, hogy a későbbi kuruc fejedelemben is «hazaáruló» gondolatok ébredjenek.<sup>20</sup> Hasonló egyoldalúan dinasztikus szellemben, a költői alkotó erő legcsekélyebb nyoma nélkül eleveníti fel Rákóczi alakját Kari Paumgarten drámai költeménye<sup>27</sup> és Herbert Hülgerth<sup>28</sup> morvaországi születésű osztrák-német író történeti drámája, melyek ily módon szintén tovább őrzik a hagyományos Rákóczi-kép lényeges vonásait. Bzekekkel a jellegzetesen osztrák gondolkodást tükröző művekkel szemben a Rákóczival foglalkozó egyetlen szűkebb értelemben német irodalmi alkotás, Luise Mühlbachnak, Theodor Mundt ifjúnémet író élelmes, a regénygyártásban ijesztő termékenységű feleségének 1861-ben Bécsben megjelent «magyar életképe»<sup>29</sup> fényesen rehabilitálja a fejedelmet olvasói előtt. Sajátságos módon ez a csekély értékű, olcsó hatásokban bővelkedő áltörténelmi regény is valószínűleg bécsi propagandának köszönheti megjelenését: annak a propagandának, melyet a kormány a veszített lombardiai háború után a magyarsághoz való közeledés érdekében elindított. Másképp alig képzelhető el, hogy miképpen jelenhetett meg 1861-ben Bécsben ez a Rákóczi-könyv, mely telítve liberális-radikális politikai eszmékkel és gyűlölettel a katolikus egyház iránt. Kétségtelen azonban, hogy az író magyar szimpátiájában erősen túlmélt a propa-

# Historische Kurtze Beschreibung

Aller

Merckwürdigen Begebenheiten / welche sich in  
Teutsch: Wälsch: vnd Hungarland / von Anfang bis zu End  
des abgewichenen 1704. Jahrs /

Durch die Macht der Siegreichsten Waffen

Ihrer Röm. Kayserl. Majest. vnd des  
Heil. Römischen Reichs /

Wie auch

Derer Hohen Allirten /

Unter Allerhöchstem Commando Ihrer Majest. des vnüber-  
windlichsten / glorwürdigsten Römisch: vnd Hungarischen

Königs

## JOSEPH I.

Ingleichem /

Was sich in Hispanien mit denen so glücklich: als ge-  
rechtisten Waffen Ihrer Majestäten / Königs in Hispanien  
CAROLI des Dritten / Königs in Portugall PETRI, vnd deren Ho-  
hen Allirten / der Königin in Engelland ANNE, vnd der Hochmü-  
genden Herren Staaten der vereinigten Niederlanden zu Wasser  
vnd Land ereignet / vnd zugetragen:

Sambt einem mit Historischen Sinn: Bildern gezierten Kupf-  
fer-Blat / vnd dreyen Ermahnungs: Reden eines eufferigen  
Patrioten an die rebellierende Hungarn.

Componirt

Don Joanne Benaglia S. I. T.

---

Gedruckt zu Wienn / im Jahr 1705.



gandisztikus cél érdekében kívánt mértéken, mert Rákóczi, aki a német nyilvánosság előtt addig többnyire mint «rebellis», haszonleső «pénzhamisító» és francia «bérenc» jelent meg, a következő áradozással ír: «A történelemnek épp úgy vannak mártírjai mint a vallásnak és ezek a vértanúk már nem egy nemzetéi, hanem nemes és nagy ügyükért való odaadásuk, szenvedéseik és diadalmas bukásuk folytán minden nép és minden ember közös kincsévé válnak. Úgy ragyognak fölöttünk, mint a csillagok, melyekhez a szomorúság éjszakáján feltekintünk, hogy tündöklő fényükből vigasztalást és lelkesedést merítsünk. II. Rákóczi Ferenc ilyen értelemben többé nem magyar; úgy tekintjük őt, mint egy éltető csillagot, mely minden emberre egyaránt ragyog, amely nemes fényével mindenkit bátorít, lelkesít és felemel. Rákóczi nem magyar hős, hanem az egész emberiség hőse. Ő a legönzetlenebb hazafiasság eszményképe és vértanúja»<sup>30</sup> Mühlbach Lujza Rákóczi könyvének megjelenésekor a szórakozást kereső közönség körében valóban volt átmeneti sikere, de közvéleményformáló hatást hiába vártak tőle: csakhamar eltűnt a hasonló regények beláthatatlan tömegében. Rákóczi alakjának tiszta lelkéhez és nemes önzetlenségéhez méltó rajzát pedig az egykorú ellenséges sajtópropaganda rágalmai után máig is hiába keressük a német irodalomban.

## JEGYZETEK.

<sup>1</sup> 1. Györy János: A kereszténység védőbástyája. Minerva, 1933. 69—124. 1. A magyar-török német irodalomra vonatkozó bibliográfia kitűnő összeállítását 1. Trostler József tanulmányában: Ungarns Kintritt in das literarhistorische Bewusstsein Deutschlands. Deutsch-ungarische Heimatsblätter, 1930 s. kk.

<sup>2</sup> 1. Kristóf György: Bethlen Gábor alakja az egykorú német népköltészet tükrében. Prot. Szemle, 1930. 521. 1.

<sup>3</sup> 1. Trostler József: Német kalandorok Magyarországon a XVII. században. Magyar Figyelő, 1912. — U. az: Dózsa György a XVII. század német irodalmában. Temesvár, 1913. — U. az: Magyar elemek a XVII. század német irodalmában. Temesvár, I. 1914. II. 1916.

<sup>4</sup> 1. Paul Roth: Die neuen Zeitungen in Deutschland im 15. und 16. Jahrhundert. Leipzig, 1914.

<sup>5</sup> 1. Weber Arthur: Kurucgünyoló német költemény 1705-ből Tört. Szemle, 1915. 582—585. 1.

<sup>6</sup> U. ott.

<sup>7</sup> 1. Pukánszky B.: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. I. Münster, 1931-352. 1.

<sup>8</sup> 1. Relkovic D.: Kiadatlan német labanc Vers. Irodalomtört. Közi. 1905. 468—71. 1.

<sup>9</sup> Extrakt-Schreiben aus der Neustadt Bey Wien von 15. Ianuarii 1706. gr. Apponyi Sándor: Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Budapest, I—II. 1900—1902. III. 1925. 2384. sz.

<sup>10</sup> Diarium Der zweymaligen unter Anführung beeder Ertz-Rebellen Vak Bottyán und Ocskay, beschehenen und wieder aufgehobenen Belagerung der Königlich-Ungarisch-freyen Stadt Oedenburg H. és é. n. Apponyi: 2383. sz.

<sup>11</sup>Entwurf Der zu Clausenburg vor dem Ungarischen Ertz-Rebellen Rackozi (igy!) Auffgerichten, Von denen Kays, aber nach erhaltenen grossen Victori unter den S. V. Galgen verbrennten Triumph-Posten. H. n. 1704. Apponyi: 2373. sz.

<sup>12</sup>Der Malcontante Fürst Ragoczy in Ungarn, Als betreffend Dessen und der Ungarn letzteres Manifest und Erläuterung desselben, und den Unfug des jetzigen Ungarischen Auffruhrs, so das Fundament in Frantzösischen Intrigven hat. Ingleichen wie gnädig und billig sich Kayserliche Majestät als Regierender König in Ungarn gegen so thane Malcontanten bezeigen, Pardon und andere Gnaden ihnen zusagen und ertheilen. Coin, bey Stephan Martens Erben, Anno 1704. Apponyi: 2364. sz.

<sup>13</sup>Nemz. Mii ζ. Orsz. Széchenyi Könyvtára. Gr. Apponyi Sándor metszetgyűjteménye 689. sz.

<sup>14</sup>Weber Arthur: id. h.

<sup>15</sup>Entwurf der Kupfernen Muntz Mit welcher Der Ungarischen Rebellen Ober Haupt Ragotzi seine unterhabene und von der Kayserl. Treu meyneydige Millitz besoldet. Gr. Apponyi Sándor metszetgyűjt. 397. sz.

<sup>10</sup>Disputât oder Hitziges Zanck-Gespräch Zwischen Einem Kayserlichen Curasier Reuter Und Einem ungarischen Rebelleu, Unlängst nach Abbrennung etlicher Oerther in Oesterreich bey Brück an der Leutha auff offenem Feld den 16. Februarii 1705. zusammen getroffen, und was sie geredt. Ist in folgende Reimen geloffen. J. C. Megerle. Gedruckt, zu Wienn, bey Johann Georg Schlegel. Apponyi: 2377. sz.

<sup>17</sup>Rebellischer Klag-Brieff Welchen ein Gefangener Kuruzzischer Edelmann Ausz Comoren hat geschrieben und sich wegen der Teutschen Guraschi und Hertzhaftigkeit bey Neustädte und Trentschin beklaget welche ihm in Eysen und Banden und in die Gefangenschafft hat gebracht dass er jetzund zu Comoren in Graben hart arbeiten muss. Gedruckt im Jahr 1708. Nemz. Múz. Apponyi-Gyűjtemény.

<sup>18</sup>Die Zeit-curieuse Staats-Bilance, über den ietzt wütenden Krieg in denen Europäischen Reichen und Ländern Von dessen unterschiedenen und eigentlichen Ursachen, sonderlich von denen Frantzösischen und Chur-Beayrischen herrschüchtigen Intriguen und Anschlägen . . . Was die Malcontenten in Hungarn und Siebenbürgen nebst der Ottomanischen Pforte intendiren . . . Nebst vielen andern denckwürdigen Begebenheiten und Raisonnements. Colin, pey Peter Marteau Anno 1704. Apponyi: 2367. sz.

<sup>19</sup>Relation Der Von dem Kayserl. unter Commando des Herrn General-Feld Marschallen Grafen Sybert von Heyster, in Ungarn stehenden Corpo, Gegen die Rebellische Unter persöhnlicher Anführungen des Rakoczy, und übriger Rebellischen Häupter gestandenen Armee, unweit Tynau erhaltenen Victorie. H. n. Apponyi: 2381. sz.

<sup>20</sup>Historische kurtze Beschreibung aller merckwürdigen Begebenheiten, welche sich in Teutsch-Wälsch- und Hungarland, von Anfang bisz zu End des abgewichenen 1704. Jahrs . . . ereignet . . . Wien, 1705. Apponyi: 1484. sz.

<sup>21</sup>Relation von demjenigen was vom 3. Augusti biss nach dem glücklichen Treffen bey Tynau in Ungarn fůrgangen, sammt beygefügtter Liste aller dabey todt gebliebenen, blessirten und verlohrenen Kayserlichen und königl. Dänischen Officiren und gemeinen Soldaten. Anno 1705. Apponyi: 2382. sz.

<sup>22</sup>Auszführliche Relation was sich währender Bloquada Sigeth zugetragen, vnd, wie solcher Orth liberirt auch wie die Raitzen vnd Croaten der Orthen mit denen Rebellen verfahren seynd. Den 19. Aprill, Anno 1704. Apponyi: 1476. sz.

<sup>23</sup>Die Ragotzische Kriegs-Flamme, in dem bedrängten Hungarn, Siebenbürgen und Oesterreich. Deren Ursprung und eigentlichen Ursachen(!); die Gravamina und Propositions-Puncte, und wie weit es damit kommen; auch was beyderseits bisshero diesfalls vorgegangen sey; Nebst vielen andern merckwäirdigen Exempeln und Begebenheiten. Colin 1704. Apponyi: 2366. sz.

<sup>24</sup>Die Ungarische und Sevennesische Unruhen Worin Das durch seinen Gewdssens-Zwang sich selbst verdammende und den Etat höchstschädliche Pabstthum Allen Abson-

derlich Christlichen Etats-Leuthen bey gegenwärtigen wunderlichen Coniuncturen Zu ferner Bewegung vorgestellet wird Nebst Einem Anhang aus Hr. Puffendorffio diese Materie betreffend von Einem um den Schaden Josephs Bekümmerten. Cölnn bey Piere Marteau 1705. V. ö. Bleyer Jakab: Magyar vonatkozású német íjságlapok a M. Nemz. Múzeum birtokában. Magyar Könyvszemle 1900.

<sup>25</sup> Einige Nachrichten wegen Ungarischer "Unruhe, als: Hoher Potentaten Intercessions vor die Protestirenden Religions Verwandte, ingleichen das Rakoczische Manifest und was deme anhängig Gedruckt im Jahr Christi 1704. Apponyi: 2368. sz.

<sup>26</sup> V. ö. Galamb Sándor: Grülparzer és Magyarország. Philologiai Dolgozatok a magyar-német érintkezésekről. Budapest, 1912. 171. 1.

<sup>27</sup> Franz Rákóczy. Wien, 1859. V. ö. Trostler József: Ungarns Eintritt in das literarhistorische Bewusstsein Deutschlands. Deutsch-Ungarische Heimatsblätter 1930. 27. 1.

<sup>28</sup> Franz Rakoczy I. (!) Wien, 1882.

<sup>29</sup> Franz Rákóczy. Ungarisches Lebensbild. 2. kötet. Wien, 1861.

<sup>30</sup> Fordítva is idéz-e Lám Frigyes: Mühlbach Lujza és II. Rákóczi Ferenc. A győri rn. kir. áll. leányliceum értesítője. 1928 29.